

توصیف دستگاه واجی گویش سیستانی

عباسعلی آهنگر (دانشگاه سیستان و بلوچستان)

۱ مقدمه

در این تحقیق میدانی دستگاه واجی گویش سیستانی، بر اساس گونه زبانی مردم روستای سکوهه، توصیف و بررسی می‌شود.

روستای سکوهه (با نام محلی سکوا /sakvā/) یکی از روستاهای پرجمعیت دهستان لوتک از توابع بخش شیب آب زابل است که در فاصله ۳۰ کیلومتری جنوب غربی شهرستان زابل، حد فاصل ۴ کیلومتری جاده زابل-زاهدان واقع شده است. این روستای تقریباً لوزی شکل حدود ۳۵۰۰۰ متر مربع وسعت دارد.

در این تحقیق، تعداد ۲۲ همخوان، ۱۱ واکه ساده و یک واکه مرکب شناسایی و توصیف شده است و برای شناسایی دقیق‌تر واج‌ها و دستیابی به تقابل‌های واجی تلاش شده است تا از سنجش‌های واجی زیادتری استفاده شود. آنچه در نظام واکه‌ای گویش سیستانی حائز اهمیت است، کاربرد مشخصه کشش واکه‌ای، به عنوان مشخصه‌ای واجی است. به علاوه، با توجه به ماهیت ساخت هجا در این گویش، نگارنده، ضمن اشاره به ساخت هجا، شیوه آرایش، ترکیب‌پذیری و الگوهای توزیعی واج‌ها در خوشه‌های دو همخوانی آغازی و پایانی را نیز بررسی کرده است.

۲ واج‌ها

۱-۲ همخوان‌ها

با استفاده از روش جان‌شینی، همخوان‌های این گویش عبارت‌اند از:

واج /p/: انسدادی، دولبی، بی‌واک

/p/-/b/: پول /bol/ حباب /pōr/ دراج /bōr/ قهوه‌ای

/p/-/t/: پیر؛ زیارتگاه /tīr/ تیر، فشنگ؛ تیرماه /pāk/ پاک، تمیز /tāk/ درخت انگور

/p/-/g/: جلد؛ بپوش /gōš/ گوش /pāš/ بپاش /gāš/ محل نگهداری گوسفندان

/p/-/s/: پیته /si:na/ سینه؛ پستان /par/ پر /sar/ نوعی خاک رس

/p/-/z/: پرده /parda/ زرده تخم مرغ /pul/ پول /zul/ انبوهی از بوته‌ها یا درختان

/p/-/f/: پا /pow/ جو /pik/ میخ چوبی /jik/ جیک

/p/-/k/: موه‌های ریز و نرم بدن؛ ریز، کوچک /katk/ قیافه‌گیری و فخر فروشی /pāk/ پاکو؛ تیغ

سلمانی /šāki/ مدعی

/p/-/m/: پیش، جلو /mēš/ میش /pāa/ رعد و برق /māa/ حفره‌ای کوچک بر روی زمین در

تیله‌بازی

/p/-/l/: شپش /paš/ بدن؛ آدم نامرتب /pē/ پیه /lē/ نوبت، دفعه، مرتبه

/p/-/t/: پنبه /remma/ رمه، گله /pow/ پا /row/ پائین؛ گود

/p/-/y/: پیک، فرستاده /yēk/ یک (yāk هم گفته می‌شود) /mpāya/ می‌پاید /myāya/ می‌آید

واج /b/: انسدادی، دو لبی، واگذار

/b/-/p/: این دو همخوان پیش‌تر با هم مقایسه شدند.

/b/-/t/: بئر /bār/ عرض؛ بئر /tār/ خیس /bōr/ قهوه‌ای /tōr/ تور

/b/-/d/: باغ /bāy/ داغ؛ سوز فرزند /bu:d/ کامل /du:d/ دود

/b/-/k/: بو؛ گیج /kō/ کوه /bōm/ بام؛ بامداد، سپیده دم /kōm/ کام

/b/-/g/: بئر /bor/ گلو /bō/ بو؛ گیج /gō/ توپ

/b/-/f/: بال /bāl/ فال /bor/ بئر /for/ غروب؛ مرتب‌سازی کناره‌های نهر هنگام لایروبی

/b/-/s/: پوتین؛ بهت، حیرت /sōt/ نام بازی /bē/ بدون /sē/ سه؛ نگاه

/b/-/š/: جفت (جنین) /šal/ فلج /bōna/ بهانه /šona/ شانه

/b/-/x/: اردک /bāu/ خط، مسیر /bār/ عرض؛ بئر /xār/ خر، الاغ

/b/-/r/: بیابان /bar/ صدای گرفته /bē/ بدون /lē/ نام نهری در روستای سکووه

/b/-/m/: عقب تالابی /māša/ ماشه تفنگ /bēl/ بیل؛ مدت زمانی برابر ۱۲ ساعت (برای آبیاری

mē/ نیز گفته می‌شود) /*mēl*/ میل، اشتها

/b/ - /b/ : /bār/ بهره، سود، خیر /nāra/ نعره /bō/ بو؛ گیج /nō/ نان؛ ساعت نه

/b/ - /y/ : /bāvar/ باور، قبول /yāvar/ یاور /bār/ بار، دفعه /yār/ یار، معشوق

واج /i/ : انسدادی، لثوی-دندانی، بی‌پراک

/p, b/ - /t/ : این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/d/ - /d/ : /bā/ اردک /bād/ سپس /takka/ قوچ /dakka/ چرت

/k/ - /t/ : /tōr/ تور /kōr/ کور /tu/ توت /kut/ کر، ناشنوا

/g/ - /t/ : /tā/ شکستن یا خرد کردن چوب و هیزم از درازا /gā/ کیسه بزرگ ساخته شده از نخ، پشم یا

موی بز /ti/ تیر، فشنک؛ تیرماه /gi/ گرفتگی؛ در عزای کسی برای مدتی ماندن

/s/ - /t/ : /tow/ تب؛ تاب، پیچ /sow/ وچین؛ هرس /tāk/ درخت انگور /sāk/ ساک، کیف (مسافرتی)

/š/ - /t/ : /tōr/ تور /šōr/ شور؛ تکان /tār/ تار، بند؛ تاریک /šār/ خشک شدن گلو از فرط تشنگی

/x/ - /t/ : /tēz/ تیز /xēz/ خیز /tnuk/ پراکنده /xnuk/ علف اویار سلام، نام علمی آن "cyperase" است.

/m/ - /n/ : /tās/ کاسه؛ کچل /mās/ ماست /tāk/ درخت انگور /māk/ لوبیا

/n/ - /t/ : /tow/ تب؛ تاب، پیچ /now/ نو، جدید، تازه /tarra/ تره /narra/ جوانمرد، شجاع؛ ترکه‌های جوان

درخت یا بوته

/r/ - /t/ : /tow/ تب؛ تاب، پیچ /row/ پایین؛ گود /tēz/ تیز /rēz/ ریز؛ گیاه مرغ

/l/ - /y/ : /lāva/ ظرفی که بر روی آن گندم بریان می‌کنند. /yāva/ یاوه، بیهوده /takka/ قوچ /yakka/ یکه و

تنها

واج /d/ : انسدادی، لثوی-دندانی، واگذار طالع‌فروشی

/b, v/ - /d/ : این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/k/ - /d/ : /dās/ دست /kās/ کس، شخص /dōm/ دام /kōm/ کام

/g/ - /d/ : /del/ دل /gel/ گل /dowri/ زردچوبه /gowri/ گاری؛ نام روستایی در سیستان

/z/ - /d/ : /dār/ در، داخل /zār/ زهر /dārd/ درد /zārd/ زرد

/š/ - /d/ : /dēr/ تیر /šēr/ شیر (حیوان)؛ شیر (آب) /dur/ جدا /šur/ نوعی خاک رس خیلی محکم نارنجی

رنگ؛ نوعی سنگ شبیه سنگ خارا

/d/ - /d/ : /dē/ ده، روستا /yē/ استفراغ /dēr/ دیر /yēr/ غیر، غریبه

/d/ - /d/ : /dā/ دهان؛ ده (عدد) /cā/ چاه /dow/ فحش /čow/ چوب

/j/ - /d/ : /dār/ دار /jār/ جار، بانگ /dowri/ زردچوبه /jowri/ جارو

/m/ - /d/ : /dāng/ خرمگس /māng/ خمیازه /dārd/ درد /mārd/ مرد

/n/ - /d/ : /dālō/ دالان /nālō/ نالان /dār/ در، داخل /nār/ نهر

/r/-/d/ :dēg/ دیگ /rēg/ ریگ /dā/ دهان؛ ده (عدد) /rā/ راه، مسیر؛ رأی

/y/-/d/ :mdāva/ می‌دود /myāva/ می‌آورد (گذشته استمراری)

واج /k/ : انسدادی، نرم‌کامی، بی‌واک

/b, t, d, k/-/k/ : این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/g/-/k/ : /g/ کور /kōr/ گور، قبر /kol/ روی سر ایستادن، معلق، وارونه /gol/ گل

/x/-/k/ : /x/ کهنه /kōna/ خانه /xōna/ کام /kōm/ خام؛ پوست گاو

/č/-/k/ : /č/ کاه /kā/ چاه /kalla/ سر /čalla/ بند تیر کمان؛ ماه‌های سرد سال (چله کوچک و چله بزرگ)

/m/-/k/ : /m/ کور /kōr/ مورچه؛ مهر؛ مهر نماز /kāl/ مزرعه، کشتزار /māl/ هنگام، وقت، زمان

/n/-/k/ : /n/ مزرعه، کشتزار /nāl/ نعل /kar/ نوعی مار /nar/ نر، نرینه

/v/-/k/ : /v/ کفش /kowš/ پوست هندوانه و خربزه /kāl/ قرقه؛ میوه نارس /lāl/ لال، گنگ

/r/-/k/ : /r/ کوه /kō/ ران /kiš/ کلمه‌ای برای راندن مرغ و جوجه /riš/ ریش

واج /g/ : انسدادی، نرم‌کامی، واکنار

/p, b, t, d, k/-/g/ : این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/s/-/g/ : /s/ گل /gal/ نوبت (در بازی) /sal/ گاو /gow/ وچین؛ هرس

/š/-/g/ : /š/ سد خاکی، دیواره‌های خاکی نهر /šōra/ شوره /gow/ گاو /šow/ شب

/x/-/g/ : /x/ درخت‌گر؛ واحد اندازه‌گیری پارچه /xāz/ خزش /gāl/ کیسه بافته شده از پشم، نغ یا موی بز /xāl/ خال

/γ/-/g/ : /γ/ صحبت، حرف /γap/ گاز سگ /glom/ مقدار یک قورت از نوشیدنی /γlon/ غلام، نوکر

/j/-/g/ : /j/ توپ /jō/ جان /gol/ گل /jōl/ لباس، تکه پارچه

/m/-/g/ : /m/ کچل /garγ/ مرگ /gi:t/ گیر؛ در عزای کسی برای مدتی ماندن /mi:t/ بمیر؛ نام طایفه‌ای

در سیستان

/n/-/g/ : /n/ گهواره /gāz/ ناز، نازنین /gar/ لجاجت /nar/ نر، نرینه

/r/-/g/ : /r/ گم، مفقود /rom/ تعداد زیادی انسان، گاو یا شتر /gow/ گاو /row/ پایین؛ گود

واج /ʔ/ : انسدادی، چاکنایی، بی‌واک

/d/-/ʔ/ : /d/ دیوانه؛ عصبانیت بسیار /dowri/ زردچوبه

/s/-/ʔ/ : /s/ ابر /sowr/ ماه ثور

/x/-/ʔ/ : /x/ عار /xār/ خار، ذلیل، پست

واج /f/ : سایشی، لب و دندان‌نی، بی‌واک

/b/-/f/ : این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/v/-/f/ : /f/ فال /vāl/ نوعی پارچه نخ‌نی و نازک /fiš/ فین؛ صدای بادی که در اثر خارج شدن از جسمی

تولید می‌شود. /viš/ کلمه‌ای برای ابراز تنفر و تحقیر

/k/-/f/ : /for/ مرتب‌سازی (از بالا به پایین) دیواره‌های نهر /kor/ حیوان گوش‌بریده /falla/ فله /kalla/ سر
/s/-/f/ : /káfa/ کافه، رستوران /kása/ کاسه /kās/ کس، شخص، فرد /kāl/ کف

واج /v/ : سایشی، لب و دندانی، واگذار

/f/-/v/ : این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/b/-/v/ : /bāxt/ بخت، شانس /vāxt/ وقت، موقع /bār/ عرض؛ بَر /vār/ روشن (بودن/کردن آتش)،
آرایش صورت زنان

/s/-/v/ : /vēl/ بیهوده؛ رها؛ بی‌دلیل /sēl/ سیل /vāl/ نوعی پارچهٔ نخی و نازک /sāl/ سال، سالگرد

/š/-/v/ : /valval/ سوسو، درخشش /šalšal/ کشان‌کشان (راه رفتن) /vāl/ نوعی پارچهٔ نخی و نازک

/sāl/ فرش (به جز قالی)؛ جنس نوعی پارچه

/m/-/v/ : /nvak/ جاری (نسبت زنان دو برادر با یکدیگر) /nmak/ نمک

/r/-/v/ : /vâ/ باز /râ/ دفعه، بار /vēl/ بیهوده؛ رها؛ بی‌دلیل /rēl/ رحل قرآن

واج /s/ : سایشی، لثوی، بی‌واک

/p, b, t, d, g, ? , f, v/-/s/ : این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/z/-/s/ : /sēr/ سیر (در مقابل گرسنه) /zēr/ زیر؛ مخفی؛ مدفون /sārak/ جوی آب کوچک /zārak/

کیسهٔ صفرا

/k/-/s/ : /sam/ سم /kam/ کم، اندک /sāl/ سهل، آسان /kāl/ مزرعه، کشتزار

/g/-/s/ : /som/ سم حیوانات /gom/ گم، ناپدید /sīr/ سیر (نوعی سبزی) /gīr/ گیر؛ در عزای کسی برای

مدتی ماندن

/š/-/s/ : /sīr/ سیر (نوعی سبزی) /šīr/ شیر (خوراکی) /sēh/ سیب /sēh/ شیب؛ جنوب

/č/-/s/ : /sār/ سود اضافی در معاملات؛ واحد سنجش تعداد برای انسان /čār/ وسیلهٔ نخ‌ریسی

/sārâ/ صحرا /čârâ/ چرا، چریدن

/j/-/s/ : /sowz/ سبز /owz/ گردو /sar/ نوعی خاک رس /jar/ گرفتن صدا بر اثر بلند حرف زدن

/m/-/s/ : /sâr/ سبزقبا (پرنده) /mâr/ مار /sarri/ خانه‌ای که زیر یا درون تپه رسی کنده می‌شود.

/marri/ نوعی بز که به بز پاکستانی معروف است.

/r/-/s/ : /sōz/ سوزش، سوز و گداز /rōz/ روز /sâz/ ساز، وسیلهٔ موسیقی /râz/ راز

/y/-/s/ : /sâr/ سبزقبا (پرنده) /yâr/ یار، معشوقه /msâva/ می‌ساید /myâva/ می‌آورد

واج /z/ : سایشی، لثوی، واگذار

/p, d, s/-/z/ : این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/k/-/z/ : /zē/ زه زایمان (در حیوانات) /kē/ کی، چه وقت /zani/ زمین /kmi/ کمین

/g/-/z/ : /zōr/ زور، اجبار؛ ظهر /gōr/ گور، قبر؛ درک /zīr/ نوعی گون، نام علمی آن "igciunr" است
/gi:r/ گیر؛ در عزای کسی برای مدتی ماندن
/š/-/z/ : /zār/ زهر /šūr/ شهر /zu/ انبوهی از بوته‌ها یا درختان /šul/ ظرفی ساخته شده از تکره درخت
برای نگهداری تخم مرغ و غیره.

/x/-/z/ : /zīra/ زیره /xi:ra/ خیره، نگاه عمیق /zār/ لاغر؛ مشتاق و یا خواهان مقاربت جنسی (در
حیوانات) /xār/ خار، پست، ذلیل

/j/-/z/ : /zang/ زنگ، زنگوله؛ پوسیدگی /jang/ جنگ /zvō/ زبان /jvō/ جوان
/m/-/z/ : /zārak/ کیسه صاف /mārak/ نوعی حشره ریز که در آب زندگی می‌کند /zārdak/ زردک
/mārdak/ مرد کوچک

/n/-/z/ : /zā/ زن /nā/ نه، خیر /zār/ زهر /nār/ نهر
/y/-/z/ : /zāri/ التماس همراه با گریه، زاری /yāri/ یاری، کمک /bzā/ بز /byā/ بیا

واج /š/ : سایشی، لثوی-کامی، بی‌واک

/š/ : /p, b, t, g, v, s, z/ این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/k/-/š/ : /šal/ لنج /kal/ راسته شخم /šāl/ خسته /kāl/ مزرعه، کشتزار

/x/-/š/ : /šū/ شوهر /xu/ خون /šow/ شب /xow/ خواب

/ʔ/-/š/ : /šol/ شل، سست /ʔol/ جوش (آمدن آب) /šōra/ خاک حاوی نمک زیاد /ʔōra/ غوره

/č/-/š/ : /šōna/ شانه، کتف /čōna/ چانه؛ چانه (زدن)؛ یک مشت خمیر آرد و یا گل /šāt/ شاهی

چای /čāi/

/j/-/š/ : /šā/ شاه /jā/ جا، مکان /šak/ شک و تردید، دو دلی /jak/ جوی آب

/r/-/š/ : /šū/ شوهر /ru/ صورت، روی /šiš/ عدد شش /riš/ ریش

/y/-/š/ : /šēk/ شته /yēk/ یک /šāx/ بریدگی، خراش؛ درزه، تَرَک /yāx/ یخ

واج /ʔ/ : سایشی، لثوی-کامی، واکنار

/j/-/ʔ/ : /zāla/ ژاله /jāla/ (دانه) نگرگ

/m/-/ʔ/ : /zāla/ ژاله /māla/ ماله (بنایی)؛ تخته‌ای که عقب دیسک و یا خیش برای صاف کردن زمین

بسته می‌شود.

واج /x/ : سایشی، ملازی، بی‌واک

/x/ : /b, t, k, g, z, š/ این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/x/-/ʔ/ : /xālak/ نام گاوی که خال سیاه و سفید دارد. /ʔālak/ حفره‌ای کوچک بر روی زمین یا دیوار یا

کناره چاه /xēš/ خویش و قوم، نزدیکان /ʔēš/ ناپاکی، ناخالصی

/m/-/x/ : /xār/ الاغ /mār/ مهریه /si:x/ سیخ کباب؛ چوب کبریت /si:m/ سیم

/n/-/x/ موریانه /xō/ /nō/ نان /xōm/ خام؛ پوست گاو /nōm/ نام
/r/-/x/ گنج /rom/ تعداد زیادی انسان، گاو یا شتر /xēs/ خویش و قوم، نزدیکان /rēs/ جریحه‌دار
واج /ɣ/: سایشی، ملازی، واکدار

/d, g, ʒ, x/-/ɣ/ این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/s/-/ɣ/ استغراغ /sē/ عدد سه؛ نگاه /ɣār/ غار؛ صدای گاو /sāt/ سبز قبا (پرنده)

/ʒ/-/ɣ/ گردش چیزی بر روی زمین /ʒal/ فلج /ɣēb/ غیب، پنهان /šēb/ شیب؛ جنوب

/č/-/ɣ/ قهر /ɣār/ وسیله نخریسی /ɣōr/ بیضه باد کرده /čōr/ چنگر

/m/-/ɣ/ غوره /mōra/ مهره؛ کمر (حیوان) /ɣār/ غار؛ صدای گاو /mār/ مار

/l/-/ɣ/ خشم، غیض، عصبانیت /nēz/ گوشت بدون استخوان /ɣow/ کاشتن گیاهان بوته‌ای

/now/ نو، جدید، تازه

/l/-/ɣ/ غیر، غریبه /ɣēr/ آب دهان کودک؛ نوعی بازی (با سنگ) /ɣās/ قاچ هندوانه یا خربزه /lās/

وضعیت مزرعه یا کشتزار پس از آخرین برداشت محصول

/r/-/ɣ/ فوزه پنبه /rōza/ روزه /ɣōz/ خمیدگی، قوز /rōz/ روز

واج /č/: انسدادی-سایشی، لثوی-کامی، بی‌واک

/d, k, s, ʒ, ɣ/-/č/ این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/ʒ/-/č/ چوب /čow/ جو /čira/ چیره، غالب /ji:ra/ جیره

/p/-/č/ تعدادی خوشه گندم یا جو به اندازه یک مشت /palg/ هوای گرد و خاکی /čalla/ بند

تیرکمان؛ نام ماه‌های سرد سال: چله کوچک، چله بزرگ، شب یلدا /palla/ اولین شیرگاو یا گوسفند

/b/-/č/ چاه توال /čol/ حباب /bāɣ/ باغ /čāɣ/ چاق

/t/-/č/ درز، شکاف؛ پارگی /tāk/ درخت انگور /čong/ تالاب بزرگ /tong/ کوزه کوچک

/z/-/č/ وسیله نخریسی /čarak/ کیسه صفا /čārā/ چرا (از چریدن) /zārā/ زهرا

/m/-/č/ چنگر /mōr/ مورچه؛ مهر؛ مهر نماز /čakka/ قطره؛ چکه /makka/ مکه

/l/-/č/ یک تکه گوشت؛ کندن (گوشت) /lok/ کلفت /čakka/ قطره؛ چکه /lakka/ لکه

واج /j/: انسدادی-سایشی، لثوی-کامی، واکدار

/p, b, d, g, s, z, ʒ, ɣ/-/j/ این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/t/-/j/ جار، بانگ، فریاد /tār/ تار؛ طنابی که لباس روی آن آویزان می‌کنند. /ji:r/ لاستیک /ti:r/ تیر،

فشنگ؛ تیرماه

/k/-/j/ آب نباتی که چسبنده است /kāk/ جداسازی کاه از خرمن گندم یا جو /jal/ امکان؛ فرصت

/kal/ راسته شخم

/x/-/j/ جان /xō/ موریانه /ju/ جوی آب /xu/ خون

/j/ - /j/: /jabr/ جبر، اجبار، ظلم /yabr/ قبر، گور /jow/ جو /γow/ کاشتن گیاهان بوت‌های /lāng/ - /l/: /lāng/ جنگ /lāng/ لنگ /long/ بچه شتر /long/ پارچه‌ای که دور گردن می‌اندازند. (مانند چپیه است)

واج /m/: خیشومی، دو لبی

/m/ - /m/: /p, b, t, d, k, g, v, s, z, ʒ, x, γ, ʕ/ این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.
 /m/ - /n/: /mowča/ نوعی گیاه خودرو که نام علمی آن "cynanchun" است. /nowča/ مرغ جوان /mēš/ میش
 /m/ - /l/: /mok/ باج سبیل؛ جوانه (زدن) گیاهان و درختان /lok/ کلفت /muš/ موش /luš/ آب گل‌آلود
 /m/ - /r/: /majja/ مژه /rajja/ پشته خاکی؛ ردیف /mâ/ ما؛ ماه /râ/ بار، دفعه، مرتبه

واج /n/: خیشومی، لثوی

/n/ - /n/: /b, t, d, k, g, z, x, γ, m/ این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.
 /n/ - /p/: /nōš/ نوش جان (در پاسخ به آروغ بچه) /pōš/ جلد؛ پوش /pâlō/ پالان /nâlō/ تالان
 /n/ - /s/: /nu:r/ نور /su:r/ حنایی رنگ /now/ نو، جدید، تازه /sow/ وجین، هوس
 /n/ - /j/: /nāl/ نعل /jāl/ لجاجت، سخت‌سری /nō/ نان /jō/ جان
 /n/ - /l/: /nâf/ ناف /lâf/ لحاف /now/ نو، جدید، تازه /low/ ساقه؛ لو (در لو دادن، معرفی افراد مجرم به مقامات ذی‌صلاح)

/n/ - /r/: /nowča/ مرغ جوان /rowča/ انگور یا قوتی /nēza/ نیزه /rēza/ تکه کردن گوشت

واج /l/: روان، لثوی، کناری

/l/ - /l/: /p, k, γ, ʕ, ʒ, m, n/ این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.
 /l/ - /r/: /low/ ساقه؛ لو (در لو دادن، معرفی افراد مجرم به مقامات ذی‌صلاح) /row/ پایین؛ گود /zâl/ زال
 /l/ - /zâf/ لاغر؛ مشتاق یا خواهان مقاربت جنسی (در حیوانات)

/l/ - /l/: /lâl/ لال، گنگ /tâl/ شکستن یا خرد کردن چوب و هیزم از درازا /low/ ساقه؛ لو (در لو دادن، معرفی افراد مجرم به مقامات ذی‌صلاح) /tow/ تب؛ تاب، پیچ

/l/ - /d/: /lâla/ برادر /dâda/ خواهر /lê/ نوبت، دفعه، مرتبه /dê/ ده، روستا
 /l/ - /š/: /lap/ مقدار یک مشت از حبوبات و غلات /laš/ بدن؛ آدم نامرتب

واج /r/: روان، لثوی، زنشی

/r/ - /r/: /p, t, d, k, g, v, s, ʒ, x, r, m, n, l/ این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/r/ - /b/: /bâz/ دوباره، مجدد /râz/ راز

/r/ - /z/: /râ/ راه؛ رأی /zâ/ زن /bzâ/ بز /brâ/ بروید

/r/ - /x/: /row/ پایین؛ گود /çow/ چوب /râ/ راه؛ رأی /çâ/ چاه

/r̄/: /r̄z/ ریز، گیاه مرغ /j̄ez/ جهیزیه /j̄ā/ جا، مکان /r̄ā/ بار، دفعه، مرتبه
واج /y/ نیمه-واکه، کامی

/p, b, t, d, s, z, š/ این همخوان‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/x/: /y/ می آورم /mxâro/ می خورم /yâvar/ یاور /xâvar/ خاور؛ نام زن

/k/: /y/ یاری، کمک /kâri/ کاری، اهل کار /byâr/ بیاور /bkâr/ بکار

/g/: /y/ بهیاری /bēyârî/ بیگاری، کار بدون مزد

/č/: /y/ یکده و تنها /yakka/ قطره؛ چکه

/n/: /y/ یک /nēk/ نیک /yâva/ یاوه، بیهوده /nâva/ نشست با حلیی که با آن گل حمل می‌کنند.

بر اساس سنجش‌های واجی فوق‌الذکر، دستگاه همخوان‌های گویش سیستانی در جدول شماره (۱) نشان داده می‌شود:

جدول ۱: دستگاه همخوان‌های گویش سیستانی

جایگاه تولید شبه تولید	دولبی	لب و دندانی	دندانی	دندانی- لثوی	لثوی	لثوی- کمی	کامی	نرم‌کامی	ملازی	چکانبی
انسدادی بی‌واک واکدار	p b			t d				k g		?
سایشی بی‌واک واکدار		f v			s z	š ž			x γ	
انسدادی- سایشی بی‌واک واکدار						č j				
خیشومی	m				n					
کناری زنشی روان					l r					
نیمه‌واکه							y			

۲-۲ واکه‌ها

واج /i:/: پیشین، افراشته‌تر (بسته‌تر)، گسترده

/i:/: /i:/: سیخ، چوب کبریت /sɪx/ راست ایستادن /pi:š/ درخت خرما /piš/ کلمه‌ای برای راندن

گربه؛ پیش (برای در و پنجره)

/i:/: /i:/: میله؛ برآشتگی /mēl/ میل، اشتها /ki:l/ کیف /kēl/ لذت، کیف

/i:/: /i:/: شیر (خوراکی) /šār/ شهر /pi:r/ پیره؛ زیارتگاه /pār/ پَر

/i:/-/i:/ /mi:r/ بمیر؛ نام طایفه‌ای در سیستان /mōr/ مورچه؛ مهر؛ مهر نماز /pi:š/ درخت خرما
/pōš/ پوش؛ جلد

واج /i:/ پیشین، افراشته (بازتر)، گسترده

/i:/-/i:/ این دو واکه پیش‌تر با هم مقایسه شدند.

/ē/-/i:/ /ki/ کج /kē/ پیمانانه برای سنجش غلات؛ میزان /pi:š/ کلمه‌ای برای راندن گریه؛ پیش (برای در و پنجره) /pēš/ جلو، پیش، سبقت

/a/-/i:/ /ki/ کلمه‌ای برای راندن ماکیان /kaš/ بند زیرشلواری؛ کشش /pi:š/ کلمه‌ای برای راندن گریه؛ پیش (برای در و پنجره) /paš/ شپش

/ā/-/i:/ /ki/ کج /kāl/ مزرعه، کشتزار

/o/-/i:/ /pi/ میخ چوبی /pok/ پتک /ki/ کج /kol/ روی سر ایستادن؛ معلق، وارونه

/ā/-/i:/ /ki/ کج /kāl/ قرقره؛ میوه نارس

واج /ē/ پیشین، میانی افراشته‌تر (بسته‌تر)، گسترده

/i:/-/i:/ این واکه‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/e/-/ē/ /mēx/ میخ؛ استخوان پا /mex/ خیره شدن به جایی و کاری انجام ندادن /pēš/ جلو، پیش؛ سبقت /peš/ حضور، نزد؛ پر کردن گودال

/ā/-/ē/ /rē/ ریگ /rāg/ رگ /šer/ شیر (حیوان)؛ شیر (آب) /šār/ شهر

/a/-/ē/ /mēl/ میل، اشتها /mal/ نوعی خاک رس قهوه‌ای‌رنگ /bēl/ بیل؛ مدت زمانی برابر ۱۲ ساعت (برای آبیاری) /bal/ جفت (جنین)

/u/-/ē/ /mēš/ میش /muš/ موش /dēr/ دیر /dur/ جدا

/ō/-/ē/ /šer/ شیر (حیوان)؛ شیر (آب) /šōr/ شور؛ تکان /mēr/ مهر و محبت؛ ماه مهر؛ احساس سرریز کردن شیر از پستان مادر /mōr/ مورچه؛ مهر؛ مهر نماز

/o/-/ē/ /tē/ قرار، تعیین قیمت یا ارزش چیزی /to/ تو /kēl/ پیمانانه برای سنجش غلات؛ میزان /kol/ روی سر ایستادن؛ معلق، وارونه

/ow/-/ē/ /xē/ با، همراه /xow/ خواب /yē/ استفراغ /yow/ کاشت گیاهان بوته‌ای

واج /e/ پیشین، میانی بازتر، گسترده

/ē/-/ē/ این دو واکه پیش‌تر با هم مقایسه شدند.

/ā/-/ē/ /se/ بیماری سل /sāl/ سهل، آسان /ser/ سر، راز /sār/ سود اضافی در معاملات؛ واحد سنجش تعداد برای انسان

/u/-/e/ /me/ من /mu/ مو /ser/ سر، راز /su:r/ حنایی رنگ

/ō/-/e/ /de/ دل /dōl/ دلو آب؛ دهل /nem/ خیس، مرطوب /nōm/ نام

/e/-/â:/ber/ روگردان، کلافه؛ حیوان اهلی رم کرده /bâr/ بار، دفعه /peš/ حضور، نزد؛ پر کردن گودال
/pâš/ پباش

واج /â:/ پیشین، افتاده افراشته‌تر (بسته‌تر)، گسترده

/â/-/i,ɛ,e/ این واکه‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/â/-/a:/brâ/ بروید /bra/ رفت /pâs/ پس، برگرداندن چیزی /pas/ عقب

/â/-/u:/sâm/ سهم؛ زمین معادل /su:m/ دمل یا غده چرکین /miâ/ ما /mu:/ مو

/â/-/ô:/kâ/ کاه /kô/ کوه /pâr/ پَر /pôr/ دراج

/â/-/â:/čâp/ چپ، واژگون /čâp/ رقص /kâš/ کاشش /kâš/ کاشکی

واج /â:/ پیشین، افتاده (بازتر)، گسترده

/â/-/i,ɛ,â/ این واکه‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/â/-/u:/kal/ راسته شخم /ku:l/ نام روستایی در سیستان

/â/-/u:/par/ پر /pur/ پرش /laš/ بدن؛ آدم نامرتب /luš/ آب گل‌آلود

/â/-/o:/dan/ ورم یا باد؛ تریاک‌خانه /dôm/ دام /šar/ شر، فتنه؛ بدجنس /šôr/ شور؛ تکان

/â/-/o:/zarča/ نوعی بیماری در گندم که بر اثر آن خوشه گندم زرد شده، از بین می‌رود /zorča/ دانه،

جوش ریز روی صورت یا پوست /sam/ سَم /som/ سَم

/â/-/â:/bal/ جفت (جنین) /bâl/ بال /mal/ نوعی خاک رس قهوه‌ای‌رنگ /mâl/ مال، دارایی؛ حیوان

واج /u:/ پسین، افراشته‌تر (بسته‌تر)، گرد

/u/-/ɛ,â,a/ این واکه‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/u/-/u:/bu:da/ کامل است /buda/ بوده است /du:r/ دور /dur/ جدا

/u/-/â:/čû:k/ چوب کوچککی با دو سر تیز در بازی الک و دولک /čâk/ درز، شکاف، پارگی /bu:d/ کامل

/bâd/ باد

/u/-/ô:/su:t/ سوت /sôv/ نوعی بازی با هیزم /xu:/ خون /xô/ موربانه

/u/-/o:/šom/ شوم، بد /šom/ شام

واج /u:/ پسین، افراشته (بازتر)، گرد

/u/-/a,u:/ این واکه‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/u/-/ô:/ku/ کر، ناشنوا /kô/ کت، سهم؛ مقداری خاک که جمع شده است /duk/ دوک /dök/ کلوخ

/u/-/o:/gur/ شعله‌ور شدن سریع آتش؛ سریع، تند (رفتن) /gor/ گلو /ku/ کر، ناشنوا /kol/ مرغ کرچ؛

کرچی

/u/-/â:/tu/ توت /tâ/ نوعی پارچه کتانی شبیه برزنت /duk/ دوک /dâk/ خیلی خشک

/u/-/ow:/su/ سو، جهت، سمت /sow/ وجین، هرس /du/ عدد دو /dow/ فحش

واج /ō/: پسین، میانی افراشته‌تر (بسته‌تر)، گرد

/i:,ē,e,ā,a,u:/-/ō/ این واکه‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/ol/-/ō/: /xōl/ تاج گیاه /xol/ احمق، کودن /kōr/ کور /kor/ حیوان گوش بریده

/ā/-/ō/: /mōr/ مورچه؛ مهر؛ مهر نماز /mār/ مار /bōr/ قهوه‌ای /bār/ بار، دفعه

/ow/-/ō/: /sōra/ شوره؛ نمک‌زار /šowra/ خجالت، شرم /nō/ نان؛ ساعت نه /now/ نو، جدید، تازه

واج /o/: پسین، میانی (بازتر)، گرد

/i:,ē,a,u:/-/o/ این واکه‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/ā/-/o/: /to/ تو /tā/ تا، تا وقتی که /tōk/ تکه گوشت؛ کندن (گوشت) /čāk/ درز، شکاف، پارگی

/ow/-/o/: /ol/ او /ow/ آب

واج /ā/: پسین، افتاده، گسترده

/i:,ē,ā,a,u,ō,o/-/ā/ این واکه‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

/ā/-/ā/: /sār/ سبزقا (پرنده) /sār/ سیر (نوعی سبزی) /māl/ مال، دارایی؛ حیوان /mi:l/ میله؛

برآفتگی

/ā/-/ā/: /lā/ لانه /lā/ هل (دانه‌ای خوشبو) /sāl/ سال، سالگرد /sāl/ سیل

/ow/-/ā/: /lā/ لای، میان /low/ ساقه؛ لو (معرفی افراد مجرم به مقامات ذی‌صلاح)

واج /ow/: واکه مرکب

/ē,u,ō,ā,o/-/ow/ این واکه‌ها قبلاً با هم مقایسه شدند.

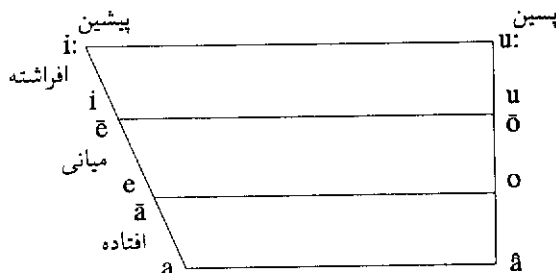
/ow/: /i:/ جو /jōw/ فرار /sow/ وچین، هرس /si:/ سی

/ow/: /u:/ خواب /xow/ خون /šow/ شب /šuw/ شوهر

بر پایه سنجش‌های واجی مربوط به واکه‌ها، دستگاه واکه‌های گویش سیستانی در

جدول شماره (۲) نشان داده می‌شود:

جدول ۲: دستگاه واکه‌های گویش سیستانی

با توجه به اینکه کشش واکه‌ای در گویش سیستانی مشخصه‌ای واجی و تمایزدهنده است، جفت واکه‌های کشیده و کوتاه نظام واکه‌ای این گویش دوباره در جدول شماره (۳) نمایش داده می‌شود:

جدول ۳: واکه‌های کشیده و کوتاه گویش سیستانی

کشیده	i:	ē	ā	u:	ō
کوتاه	i	e	a	u	o

۳-۲ ساخت هجا

ساخت هجا در گویش سیستانی (C)(C) CV (C) است، مثال:

ساخت هجایی	مثال سیستانی	معادل فارسی
CV	ǰō	جان
CVC	si:r	شیر (خوراکی)
CVCC	dārz	درز، شکاف
CCV	prā	کرت، حاشیه کرت
CCVC	klap	منقار
CCVCC	spāst	بوی بد، بوی گندیده

همان طور که ملاحظه می‌شود، بر خلاف زبان فارسی معیار، در گویش سیستانی خوشه‌های دو همخوانی آغازی وجود دارد. در ادامه بحث، به بررسی ترکیب واجی خوشه‌های آغازی و پایانی در این گویش می‌پردازیم.

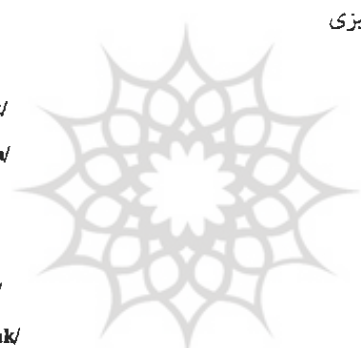
۱-۳-۲ خوشه‌های همخوانی

خوشه‌های همخوانی آغازی و پایانی در گویش سیستانی، که معمولاً در هجاهای CVCC، CCVC، CCV و CCVCC به کار می‌روند عبارت‌اند از:

۱. خوشه‌های دو همخوانی آغازی

خوشه همخوانی	مثال سیستانی	معادل فارسی
/ps/	/psē/	پسر
/pl/	/plaft/	افسرده، پژمرده؛ تفاله چای
/pr/	/prā/	کرت، حاشیه کرت
/py/	/pyāda/	پیاده
/bt/	/btārso/	بترسان
/bd/	/bde/	بده
/bk/	/bkār/	بکار
/bg/	/bgo/	بگو
/bf/	/bfān/	بفهم
/bs/	/bsoxt/	سوخت
/bz/	/bza/	زد
/bš/	/bša/	شد
/bž/	/bžappo/	محکم بزن
/bx/	/bxā/	بخور
/bɣ/	/bɣānd/	پهن کرد
/bč/	/bčind/	چید
/bj/	/bjāv/	بجو (فعل امر جویدن)
/bn/	/bnāl/	نال نال کن، شکوه کن
/bl/	/blē/	بالا، بلند (کردن)
/br/	/brā/	بروید (امری / التزامی)
/by/	/byār/	بیاور
/tv/	/tvāy/	برگه بزرگ کاغذ؛ طبق
/tm/	/tmā/	طمع
/tn/	/tnuk/	پراکنده
/tl/	/tlāng/	هل (دادن)
/tr/	/trāk/	ترک، درز، شکاف
/dg/	/dga/	دیگر
/dv/	/dvā/	نفرین
/dm/	/dmāɣ/	بینی

/dl/	/dlō/	کهپیر، بیماری پوستی
/dr/	/dram/	بشکه حلبی
/km/	/kmār/	کمر
/kn/	/knešk/	اخم، ترشروی
/kl/	/kloft/	کلفت
/kr/	/kruč/	برشته، بریان
/gm/	/gmō/	گمان
/gl/	/glom/	مقدار یک قورت از نوشیدنی
/gr/	/grō/	گران؛ سنگین
/fl/	/fliš/	نام آوایی برای صدای خارج شدن باد یا هوا از انسان یا چیزی
/fr/	/frōš/	فروش
/sp/	/spest/	یونجه
/st/	/stâda/	ایستاده
/sk/	/skat/	سفت
/sl/	/slē/	سفید
/sv/	/sväd/	سبد
/sx/	/sxâlak/	شوری بیش از حد
/sm/	/smâel/	اسماعیل
/sr/	/srâ/	سرای، منزل
/sy/	/syâ/	سیاه
/zb/	/zbār/	فوق، بالا؛ فتنه
/zd/	/zdâ/	زده ام
		محلی مناسب در کنار نهر یا جوی آب برای شستن ظرف، برداشتن آب، آب خوردن حیوانات و...
/zg/	/zgār/	زبان
/zv/	/zvō/	زغال
/zɣ/	/zɣâl/	زمه (آتل و باطل)
/zm/	/zmē/	گرما و حرارت آتش
/zx/	/zxō/	سوت
/šp/	/špul/	شده است، گذاشته است
/št/	/šta/	

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

/šk/	/škām/	شکم؛ حاملگی
/šm/	/šmā/	شما
/šn/	/šnās/	آشنا
/šl/	/šlār/	دوختن با کوک‌های بلند
/šr/	/šrap/	نام آوایی برای انداختن سریع (پرنده در آب) یا افتادن چیزی
/šy/	/šyār/	هوشیار؛ شکاف باریک
/šx/	/šxam/	نام آوایی برای صدای ریزش باران شدید
/xv/	/xvār/	خبر، اطلاع؛ دعوت
/xn/	/xnuk/	علف اوپار سلام، نام علمی آن "cyperase"
/xl/	/xlisak/	الاکلنگ
/xr/	/xros/	خروس
/xy/	/xyāvō/	خیابان؛ نهر آب
/ɣb/	/ɣbāl/	شانس، اقبال
/ɣd/	/ɣdām/	قدم
/ɣl/	/ɣlā/	روستا؛ قلعه
/ɣr/	/ɣref/	حمله ناگهانی سگ
/čk/	/čkâra/	چه خبره، چه شده
/čl/	/členg/	نام روستایی در سیستان
/čr/	/črox/	برق (زدن)؛ براق
/jv/	/jvâl/	کیسه بزرگ بافته شده از مو، پشم یا پنبه
/jɣ/	/jɣâr/	جگر
/jm/	/jmâl/	دوقلو
/jl/	/jlēr/	جلد زیرین یا اصلی بالش که از پر یا پشم پر شده است
/jɣr/	/jɣring/	نام آوایی برای صدای ریختن سکه
/mp/	/mpâa/	می‌پاید
/mb/	/mbâra/	می‌بارد
/mt/	/mtâza/	می‌تازد
/md/	/mdâva/	می‌دود
/mk/	/mkâra/	می‌کارد

/mg/	/mgārda/	می‌گردد
/mf/	/mfāma/	می‌فهمد
/ms/	/msāza/	می‌سازد
/mz/	/mzāno/	می‌زنم
/mš/	/mšāmo/	می‌آشامم
/mž/	/mžapondi/	محکم می‌زدی
/mx/	/mxāza/	می‌خزد
/mɣ/	/mɣorra/	می‌غرد
/mč/	/mčāra/	می‌چرد
/mj/	/mjāvo/	می‌جوم
/mn/	/mnāla/	می‌نالد
/ml/	/mlača/	می‌چسبید
/mr/	/mrēza/	می‌ریزد
/my/	/myō/	میان، وسط
/np/	/npari/	نپری
/nb/	/nbari/	نبری
/nd/	/ndāda/	نداده است
/nk/	/nkošta/	نکشته است
/ng/	/ngār/	انگار
/nf/	/nfās/	نفس
/nv/	/nvak/	جاری (نسبت زنان دو برادر با یکدیگر)
/ns/	/nsāvoni/	نسایی
/nz/	/nzâida/	نزاییده است
/nš/	/nšō/	نشان
/nž/	/nžaponi/	محکم نزنی
/nx/	/nxari/	نخوری؛ نخری
/ny/	/nyani/	پهن نکنی
/nč/	/nčašidâ/	نچشیده‌ام
/nj/	/njâvi/	نجوی
/nm/	/nmak/	نمک
/nl/	/nlagoni/	نچسبانی

/nr/

/nrā/

نرئد

/ny/

/nyāva/

نئورد

توزیع واج‌ها در جایگاه‌های آغازی و پس‌آغازی خوشه‌های دو همخوانی آغازی در جدول شماره (۴) نشان داده می‌شود. در این جدول، واج‌های ستون عمودی در جایگاه آغازی و واج‌های ستون افقی در جایگاه پس‌آغازی واقع می‌شوند.

جدول ۴: خوشه‌های دو همخوانی آغازی

	p	b	t	d	k	g	ʔ	f	v	s	z	š	ž	x	ɣ	č	ǰ	m	n	l	r	y
p										x										x	x	x
b			x	x	x	x		x		x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x
t									x									x	x	x	x	
d					x				x									x		x	x	
k																		x	x	x	x	
g																		x		x	x	
ʔ																						
f																				x	x	
v																						
s	x		x		x			x	x					x				x			x	x
z		x		x		x			x						x			x				x
š	x		x		x													x	x	x	x	x
ž																						x
x									x										x	x	x	x
ɣ		x		x																x	x	
č					x															x	x	
ǰ									x						x			x		x	x	
m	x	x	x	x	x	x		x		x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x
n	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x
l																						
r																						
y																						

با توجه به آنچه در جدول شماره (۴) نشان داده شد، توزیع یا شیوه آرایش دو همخوان در جایگاه آغازی از ترکیبات واجی زیر تبعیت می‌کند:

۱. همخوان /p/ فقط قبل از همخوان سایشی /s/ و همخوان‌های /l, r, y/ واقع می‌شود.

۲. همخوان /b/ با توجه به کاربرد ساختواژی‌اش به عنوان پیشوند امری ساز، نشانه گذشته ساده و یا التزامی (مضارع/ گذشته) قبل از همخوان‌های /t, d, k, g, f, s, /z, ʃ, ʒ, x, ɣ, č, ĵ, n, l, r, y/ واقع می‌شود.

۳. همخوان /t/ فقط قبل از همخوان‌های /v, m, n, l, r/ واقع می‌شود.

۴. همخوان /d/ فقط قبل از همخوان‌های /g, v, m, l, r/ واقع می‌شود.

۵. همخوان /k/ فقط قبل از همخوان‌های /m, n, l, r/ واقع می‌شود.

۶. همخوان /g/ فقط قبل از همخوان‌های /m, l, r/ واقع می‌شود.

۷. همخوان /ʔ/ قبل و بعد از هیچ همخوانی واقع نمی‌شود.

۸. همخوان /t/ فقط قبل از همخوان‌های /l, r/ واقع می‌شود.

۹. همخوان /v/ قبل از هیچ همخوانی واقع نمی‌شود.

۱۰. همخوان /s/ فقط قبل از همخوان‌های /p, t, k, f, v, x, m, r, y/ واقع می‌شود.

۱۱. همخوان /z/ فقط قبل از همخوان‌های /b, d, g, v, ɣ, m, r/ واقع می‌شود.

۱۲. همخوان /ʃ/ فقط قبل از همخوان‌های /p, t, k, m, n, l, r, y/ واقع می‌شود.

۱۳. همخوان /ʒ/ فقط قبل از همخوان /r/ واقع می‌شود.

۱۴. همخوان /x/ فقط قبل از همخوان‌های /v, m, n, l, r, y/ واقع می‌شود.

۱۵. همخوان /ɣ/ فقط قبل از همخوان‌های /b, d, l, r/ واقع می‌شود.

۱۶. همخوان /č/ فقط قبل از همخوان‌های /k, l, r/ واقع می‌شود.

۱۷. همخوان /ĵ/ فقط قبل از همخوان‌های /v, ɣ, m, l, r/ واقع می‌شود.

۱۸. همخوان /m/ به جز واج /ʔ/ قبل از همه همخوان‌های دیگر واقع می‌شود.

۱۹. همخوان /n/ به جز واج /ʔ/ قبل از همه همخوان‌های دیگر واقع می‌شود.

۲۰. همخوان‌های /l, r, y/ قبل از هیچ همخوانی واقع نمی‌شوند.

با توجه به موارد فوق ملاحظه می‌شود که شیوه آرایش و رابطه دو همخوان در جایگاه آغازی دارای محدودیت‌های خاصی است. این محدودیت‌ها را به صورت زیر می‌توان بیان کرد:

۱. واج‌های هم‌جایگاه مانند: /pb, td, fv, čj, .../ هرگز درون خوشه همخوانی

آغازی در کنار یکدیگر واقع نمی‌شوند.

۲. خوشه دو همخوانی آغازی نمی‌تواند از دو واج همانند /pp, bb, vv, ll, .../ تشکیل شود.

۳. واج‌های /p, v, l, r, y/ در جایگاه عضو اول خوشه آغازی واقع نمی‌شوند. در بین این همخوان‌ها واج /r/ در جایگاه عضو دوم خوشه آغازی نیز نمی‌تواند واقع شود.

۴. به استثنای واج‌های /p, v, l, r, y/، واج‌های دارای شیوه تولید یکسان معمولاً در خوشه‌های آغازی واقع نمی‌شوند. اما، مواردی نیز وجود دارد که چنین واج‌هایی درون خوشه همخوانی آغازی به کار رفته‌اند. مانند: واج /b/ با واج‌های انسدادی /t, d, k, g/، واج /b/ در این ترکیبات واجی نقش ساختوازی دارد، یعنی، به عنوان پیشوند فعل امر ساز ایفای نقش می‌کند؛ واج /d/ با واج /g/، واج /s/ با واج‌های /f, v, x/، واج /z/ با واج‌های /v, ʎ/ و واج /x/ با واج /v/. در همه این خوشه‌های همخوانی واج‌های مورد نظر جایگاه تولید متفاوت دارند.

۵. واج‌های مختلف دارای بسامد وقوع متفاوت هستند. تعدادی از آنها بسامد وقوع بالایی دارند، مانند: /l, r, m, n, b/. واج‌های /m/ و /n/ در جایگاه آغازی خوشه دو همخوانی از بیشترین بسامد وقوع برخوردارند. در واقع، این واج‌ها در بیشتر بافت‌های خوشه‌ای ذکر شده کاربرد ساختوازی دارند. واج /m/ نقش پیشوند تصریفی زمان حال ساده و یا حال استمراری را داراست و واج /n/ بیشتر به عنوان پیشوند منفی‌ساز به کار می‌رود. به علاوه، واج‌های /l/ و /r/ نیز بیشترین بسامد وقوع را در جایگاه پس‌آغازی دارند. همچنین، واج /b/ از بسامد وقوع بالایی در جایگاه آغازی برخوردار است. از سوی دیگر، بعضی از واج‌ها مانند /z/ حداقل وقوع و بعضی دیگر، مانند /r/ فاقد وقوع درون خوشه‌های همخوانی آغازی هستند.

۲. خوشه‌های دو همخوانی پایانی:

خوشه همخوانی	مثال سیستانی	معادل فارسی
/pp/	/jopp/	پرش
/bb/	/?obb/	میل، آرزو
/bt/	/sabt/	ثبت
/bk/	/kabk/	کیک
/bs/	/?abs/	حبس
/bz/	/γabz/	قبض
/bsl̥/	/nabsl̥/	نبش
/bcl̥/	/pesl̥labcl̥/	فضول
/bl/	/tabl/	کاسه سر؛ فرق سر؛ طبل
/br/	/γabr/	قبر
/tl/	/kutt/	کر، ناشنوا
/tk/	/sʰutk/	شوید (سبزی)
/tʃ/	/lotʃ/	لطف
/tʃ/	/notʃ/	صحبت، کلام؛ زیان
/tm/	/xatm/	پایان؛ مجلس ختم؛ آدم بدجنس
/tn/	/matn/	متن
/tl/	/ketl/	کتتری
/tr/	/?atr/	عطر
/dd/	/zadd/	محکم، شدید؛ شدت
/dv/	/badv/	ابتدا
/ds/	/?ads/	حدس
/dʃ/	/sedʃ/	یقین، میرهن
/dl̥/	/?adl̥/	انصاف، عدل
/dr/	/xedr/	خدر
/kk/	/jakk/	جوی آب
/ks/	/?aks/	عکس
/knv/	/?oknv/	حکم
/kn/	/rokn/	رکن
/kl/	/sʰlekl/	شکل

/kr/	/fekr/	فکر
/gg/	/bagg/	گله شتر
/fv/	/sefv/	سفت
/ff/	/puff/	فوت، پف
/fs/	/nafs/	نفس
/fz/	/ʔefz/	حفظ
/fx/	/nafx/	نفخ
/fy/	/vefy/	وفق
/fn/	/dafn/	دفن
/ff/	/teff/	طفل
/fr/	/kofr/	کفر
/vz/	/lavz/	لهجه، لفظ
/vv/	/javv/	جو، فضا
/sʔ/	/ʔasp/	اسب
/sb/	/ʔasb/	غصب
/st/	/drost/	درست، کامل
/sd/	/ʔesd/	قصد و غرض
/sk/	/pesk/	لک یا پیس
/sʔ/	/vosʔ/	توان، قدرت (مالی)
/sf/	/nesf/	نصف
/ss/	/xliss/	نام آوایی برای صدای لولاهای در و پنجره
/sx/	/fasx/	فسخ
/sy/	/fesʔ/	فسق
/sm/	/tlesm/	طلسم
/sl/	/ʔasl/	اصل
/sr/	/kasr/	کسر شأن و منزلت
/zb/	/jazb/	جذب
/zd/	/mozd/	مزد
/zg/	/jazg/	گردن
/zv/	/jozv/	جزء
/zz/	/vazz/	وضع، وضعیت

/zʔ/	/rezʔ/	رزق، روزی
/znm/	/ʔaznm/	عزم؛ هضم
/zn/	/vazn/	وزن
/zʌ/	/razʌ/	آدم بدجنس
/zɜː/	/bazz/	بذر
/ʂʌ/	/droʂʌ/	درشت، بزرگ
/ʂk/	/raʂk/	تخم شپش
/ʂʃ/	/kaʂʃ/	کشف
/ʂv/	/ʔaʂv/	حشو
/ʂʂ/	/juʂʂ/	جوش
/ʂʔ/	/māʂʔ/	مشق؛ تمرین
/ʂm/	/pāʂm/	پشم
/ʂn/	/jaʂn/	جشن
/ʂr/	/ʔeʂr/	قشر، گروه
/xʌ/	/drāxʌ/	درخت
/xɔ/	/jāxɔ/	سفارش، توصیه
/xɜ/	/ʂāxɜ/	شخص
/xʂ/	/lāxʂ/	لغزنده
/ʒʒ/	/buʒʒ/	ژولیده، پریشان
/xɜ/	/kaxɜ/	هندوانه نارس
/xɪn/	/toxɪn/	تخمه؛ نخم
/xʌ/	/daxʌ/	درآمد
/xɪ/	/faxɪ/	فخر، غرور
/ʔʌ/	/seʔʌ/	سقط
/ʔɔ/	/nāʔɔ/	نقد
/ʔʃ/	/vaʔʃ/	وقف
/ʔv/	/laʔv/	لغو
/ʔs/	/rāʔs/	رقص
/ʔz/	/boʔz/	بغض
/ʔʂ/	/nāʔʂ/	نقش
/ʔʔ/	/traʔʔ/	صدای ناگهانی همانند صدای انفجار

ژوبه‌شگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

/ɣm/	/naɣm/	نقب
/ɣl/	/noɣl/	آب‌نبات؛ نقل
/ɣr/	/faɣr/	فقر
/čč/	/drečč/	مواجه شدن ناگهانی با کسی یا چیزی
/ʃb/	/ʔoʃb/	حجب
/ʃd/	/vaʃd/	شادی، شوق
/ʃg/	/maʃg/	مژه؛ ریز، بسیار کوچک
/ʃz/	/ʔaʃz/	عجز
/ʃʃ/	/jaʃʃ/	جوجه تیغی
/ʃm/	/ʔaʃm/	حجم
/ʃr/	/ʔeʃr/	شکنجه، عذاب
/md/	/ʔamd/	عمد
/ms/	/lams/	لمس
/mz/	/ramz/	رمز
/mš/	/šemš/	شمش
/mm/	/damm/	ورم
/mn/	/ʔamn/	امن
/mr/	/ʔomr/	عمر
/nb/	/ʃanb/	کنار، جنب
/nt/	/sonʔ/	ضربه زدن گوساله به پستان مادر هنگام شیر خوردن
/nd/	/ɣānd/	قند
/ng/	/ʃong/	بچه شتر
/ns/	/ʃens/	جنس
/nz/	/kanz/	کتاب کنز
/nʃ/	/gānʃ/	گنج
/nn/	/senn/	سن
/lb/	/ɣalb/	قلب؛ آدم متقلب
/lt/	/ɣalt/	غلت
/ld/	/ʃäld/	سریع، تند؛ کبوتری که به خانه صاحبش عادت کرده است.

/lk/	/melk/	زمین، ملک
/lg/	/čalg/	موش کوچک، بچه موش
/ll/	/zoll/	زلف، موی بلند
/ls/	/fals/	فلس
/lx/	/tabx/	تلخ
/ly/	/jaŋy/	جمع کردن خاک به صورت تل های کوچک
/lm/	/xalm/	آب بینی
/ll/	/čoll/	چاه توالت
/rb/	/čārb/	چرب
/rt/	/lerʈ/	لاغر (گوشت حیوان)
/rd/	/kārđ/	چاقو
/rk/	/čark/	چوک
/rg/	/marg/	مرگ
/rf/	/zarʈ/	ظرف
/rv/	/sarv/	سرو
/rs/	/xers/	خرس
/rz/	/porz/	ماهیچه های روی شکم؛ پُرز قالی
/rš/	/ʔarš/	عرش
/rx/	/čarx/	دو چرخه، چرخ
/ry/	/korʈ/	چاله، گودال
/rč/	/morč/	فلفل
/rj/	/xarʈ/	خرج، هزینه؛ اطعام (برای مرده)
/rm/	/narm/	نرم
/rr/	/jarr/	صدای گرفته

بر پایه داده های زبانی فوق الذکر، توزیع واج ها در جایگاه پیش پایانی و پایانی خوشه های دو همخوانی پایانی در جدول شماره (۵) نمایش داده می شود. در این جدول واج های ستون عمودی پیش پایانی و واج های ستون افقی در جایگاه پایانی واقع می شوند.

جدول ۵: خوشه‌های دو همخوانی پایانی

	p	b	t	d	k	g	ʔ	f	v	s	z	ʃ	ʒ	x	ɣ	č	j	m	n	l	r	y	
p	x																						
b		x	x		x					x	x	x				x				x	x		
t			x		x			x							x			x	x	x	x		
d				x					x	x					x					x	x		
k					x					x								x	x	x	x		
g						x																	
ʔ																							
f			x					x		x	x			x	x				x	x	x		
v									x		x												
s	x	x	x	x	x		x	x		x				x	x			x		x	x		
z		x		x		x			x		x				x			x	x	x	x		
ʃ			x		x			x	x			x			x			x	x			x	
ʒ													x										
x										x		x		x				x		x	x		
ɣ			x	x				x	x	x	x	x			x			x		x	x		
č																x							
j	x			x		x					x						x	x				x	
m				x						x	x	x						x	x			x	
n		x	x	x	x	x				x	x									x			
l		x	x	x	x	x		x		x				x	x			x		x			
r		x	x	x	x	x		x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x				x
y																							

با توجه به آنچه در جدول شماره (۵) آمده است، شیوه آرایش و رابطه بین همخوان‌ها در جایگاه پایانی (پیش‌پایانی و پایانی) را می‌توان به شکل زیر بیان کرد:

۱. همخوان /p/ فقط قبل از خودش به کار می‌رود و قبل از همخوان‌های دیگر

واقع نمی‌شود.

۲. همخوان /b/ قبل از همخوان‌های /b, t, k, s, z, ʃ, č, l, r/ واقع می‌شود.

۳. همخوان /t/ قبل از همخوان‌های /t, k, f, ɣ, m, n, l, r/ واقع می‌شود.

۴. همخوان /d/ قبل از همخوان‌های /d, v, s, ɣ, l, r/ واقع می‌شود.

۵. همخوان /k/ قبل از همخوان‌های /k, s, m, n, l, r/ واقع می‌شود.

۶. همخوان /g/ فقط قبل از خودش به کار می‌رود و قبل از همخوان‌های دیگر واقع نمی‌شود.

۷. همخوان /ʔ/ قبل از هیچ همخوانی واقع نمی‌شود.

۸. همخوان /f/ قبل از همخوان‌های /t, f, s, z, x, γ, n, l, r/ واقع می‌شود.

۹. همخوان /v/ به جز خودش فقط قبل از همخوان /z/ به کار می‌رود و قبل از همخوان‌های دیگر واقع نمی‌شود.

۱۰. همخوان /s/ قبل از همخوان‌های /p, b, t, d, k, ʔ, f, s, x, γ, m, l, r/ واقع می‌شود.

۱۱. همخوان /z/ قبل از همخوان‌های /b, d, g, v, z, γ, m, n, l, r/ واقع می‌شود.

۱۲. همخوان /ʃ/ قبل از همخوان‌های /t, k, f, v, ʃ, γ, m, n, r/ واقع می‌شود.

۱۳. همخوان /ʒ/ فقط قبل از خودش به کار می‌رود و قبل از همخوان‌های دیگر واقع نمی‌شود.

۱۴. همخوان /x/ قبل از همخوان‌های /s, ʃ, x, m, l, r/ واقع می‌شود.

۱۵. همخوان /γ/ قبل از همخوان‌های /t, d, f, v, s, z, ʃ, γ, m, l, r/ واقع می‌شود.

۱۶. همخوان /ʈ/ فقط قبل از خودش به کار می‌رود و قبل از همخوان‌های دیگر واقع نمی‌شود.

۱۷. همخوان /ʃ/ قبل از همخوان‌های /b, d, g, z, ʃ, m, r/ واقع می‌شود.

۱۸. همخوان /m/ قبل از همخوان‌های /d, s, z, ʃ, m, n, r/ واقع می‌شود. در این ارتباط، از ذکر واژه‌های عاریتی، مانند: /lâmp/ یا /pomp/، صرف‌نظر شده است.

۱۹. همخوان /n/ قبل از همخوان‌های /b, t, d, k, g, s, z/ واقع می‌شود. از ذکر واژه‌های عاریتی، از قبیل: /tânk/ یا /bânk/، صرف‌نظر شده است.

۲۰. همخوان /l/ قبل از همخوان‌های /b, t, d, k, g, f, s, z, ʃ, m, l, r/ واقع می‌شود.

۲۱. همخوان /r/ قبل از همخوان‌های /b, t, d, k, g, f, s, z, ʃ, x, γ, ĉ, ʃ, m, r/ واقع می‌شود.

۲۲. همخوان /y/ قبل از هیچ همخوانی واقع نمی‌شود.

با توجه به نوع همخوان‌هایی که در جایگاه پیش‌پایانی و پایانی در کنار هم قرار گرفته‌اند، نتایج زیر حاصل می‌شود:

۱. بر خلاف همخوان‌های آغازی، در خوشه‌های پایانی به جز واج‌های /ʔ, y/ واج‌های یکسان دیگر کنار یکدیگر وقوع می‌یابند، مانند: /pp, bb, tt, dd, kk, .../. همان‌گونه که در شواهد زبانی مربوط مشاهده می‌شود، این ترکیبات همخوانی پس از واکه‌های کوتاه تحقق یافته‌اند. این ترکیب‌پذیری و هم‌آیی دو واج یکسان در خوشه‌های پایانی به نظر می‌رسد پدیده‌ای آوایی باشد تا پدیده‌ای واجی. زیرا، تکرار نشدن واج یکسان در خوشه پایانی باعث ایجاد واژه‌ای جدید نمی‌شود. به همین دلیل در واج‌نگاری سنجش‌های واجی مربوط به واژه‌هایی دارای این قبیل ترکیب واجی در خوشه پایانی فقط به ذکر یک همخوان بسنده شده است.

۲. همخوان /t/ بیشترین وقوع را در هر دو جایگاه پیش‌پایانی و پایانی دارد. در حالی که واج‌هایی مانند /s, z, l/ نیز از میزان وقوع بالایی برخوردار هستند، بعضی از واج‌ها مانند /p, g, v, ʒ, ʁ/ در جایگاه پیش‌پایانی فقط یک وقوع دارند و واجی مانند /ʔ/ در این جایگاه هیچ وقوعی ندارد.

۳. همخوان /y/ در جایگاه پیش‌پایانی و پایانی قبل یا بعد از همخوان دیگری واقع نمی‌شود.

۴. همه همخوان‌ها به جز مورد (۳) در جایگاه پایانی واقع می‌شوند. در این ارتباط، واج‌های /ʔ/ و /z/ فقط دارای یک وقوع در جایگاه پایانی هستند.

□